

Amela BAJRIĆ, prof.
Blagovac I / 46
BiH – 71320 Vogošća
amela_1978@yahoo.com
(Magistrand pri Odsjeku za povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu)

BATON, PLEMENITI PROTIVNIK

Prikazujući neprijateljske vojskovođe, rimska povijesna predaja upotrebljava dva modela: negativan (nesposobni, podli, vrijedni prezira) i pozitivan (sposobni, plemeniti, dostojni poštovanja). Velej Paterkul i Dion Kasije primijenili su ih na dvojicu Batona, služeći se izravnim i posrednim karakterizacijama.

Batona Dezitijata obojica su prikazala po pozitivnome modelu, brojnim uobičajenim motivima (ranjen u boju i dalje vodi svoje ljude, štedi ih, žrtvuje se za njih, dostojanstveno i vješto komunicira s Tiberijem; dobar je vojskovođa, rimska je taktika uglavnom pariranje njegovim potezima). Baton Breuk je kod Veleja Paterkula također uzvišen protivnik, no kod Diona Kasija postaje kukavica i izdajica. Događaj gdje se prikazi razilaze je predaja na rijeci Batinu. Baton Breučki po Dionu je izdao i predao se radi vlastohleplja, dok se po Paterkulu predao tek kad mu je sudrug Pines bio zarobljen. Dezitijatski će se Baton prema oba pisca predati za opće dobro. U podlozi je te razlike možda i odnos dvojice pisaca prema Tiberiju. Paterkul mu je bio udvorni suvremenik, a Dion Kasije mnogo kasniji kritičar.

Dr. sc. SINIŠA BILIĆ-DUJMUŠIĆ
Docent
ODJEL ZA POVIJEST
SVEUČILIŠTE U ZADRU
Obala kralja Petra Krešimira IV 2
HR – 23000 Zadar
sibil@unizd.hr

PROBLEMATIKA BITKE KOD ANDETRIJA

Ratne operacije se ne vode kao sheme na papiru, nego se nužno prilagođuju karakteristikama terena, te je prvenstveno nužno neosporno utvrditi točnu lokaciju utvrde. Do sada predložene ubikacije Andetrija ne odgovaraju opisu iz izvora (uz sve rezerve koje prema njemu valja zadržati). Uz to postoje problemi određivanja operativnih smjerova koji su u tom trenutku bili dostupni Rimljanima, a o kojima je ovisio i njihov operativni razvoj pod Andetrijem. Za rješavanje te skupine problema bit će nužna dodatna arheološka istraživanja, prvenstveno odgovarajućih vremenskih horizonata Salone, Sinodija, samog Andetrija, a možda i Promone. Treća skupina ograničenja sadržana je u samoj prirodi izvora, jer se iz njihovih podataka ne može zaokružiti cjelovita priča i potpuno definirati vojna operacija. Nedostaju neki bitni detalji operativnog i taktičkog nivoa i takva situacija jednostavno omogućuje previše različitih rješenja i tumačenja.

Zbog toga ću pokušati iznijeti neke ideje o problematici, detaljima i tijeku ove operacije, koje mogu poslužiti kao temelj za raspravu, pa tako i pridonijeti boljem poznavanju bitke kod Andetrija: mogući problemi s Dionom Kasijem kao najvažnijim izvorom; pitanje statusa (i fizičkog stanja) Salone u prethodnim ratnim operacijama i (ne)mogućnosti da ona bude Tiberijev logistički oslonac, indicije o uvjetima kojima bi prema prikazu bitke u izvorima trebala odgovarati lokacija Andetrija, prijedlog ubikacije utvrde; angažirane snage; Batonova i Tiberijeva ideja operacije i što je dovelo do bitke; trajanje operacije; mogućnosti rimskog rasporeda i tijek operacije; učinci koje je bitka kod Andetrija imala na kasniji razmještaj rimskih snaga na terenu.

Dr. sc. Marko DIZDAR
Znanstveni suradnik
INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
Ulica Divka Budaka 1D
HR – 10000 Zagreb
marko.dizdar@iarh.hr

Mr. sc. Ivan RADMAN LIVAJA
Viši kustos
ARHEOLOŠKI MUZEJ
Trg Nikole Šubića Zrinjskog 19
HR – 10000 Zagreb
iradman@amz.hr

PROTOHISTORIJSKE ZAJEDNICE NA TLU SJEVERNE HRVATSKE

Svaka ozbiljnija analiza tijeka panonskog rata neizostavno zahtijeva i proučavanje autohtonog stanovništva koje je naseljavalo taj prostor prije dolaska Rimljana i nakon uspostave rimske vlasti. Srećom, usprkos brojnim nedoumicama, zahvaljujući pisanim izvorima i arheološkim istraživanjima, raspoložemo s dosta informacija o populaciji koja je tada naseljavala Panoniju. Razumljivo da će s vremenom, zahvaljujući daljnjim istraživanjima, naše spoznaje biti postupno sve veće, no neke zaključke ili barem uvjerljive pretpostavke možemo iznijeti već i danas.

U etničkom i lingvističkom smislu stanovništvo Panonije u 1. st. pr. Kr. čine narodi koji pripadaju ili keltskom etniku ili ilirsko-panonskoj skupini naroda u širem smislu. Potonji su starija populacija na tom prostoru, no kako su Kelti započeli naseljavati Panoniju krajem 4. stoljeća pr. Kr., iz rimske perspektive su i oni *de facto* također bili autohtoni. Tijekom višestoljetnog suživota, neovisno o mogućim (a i sasvim vjerojatnim) povremenim sukobima, između dvije populacije panonskoga prostora nedvojbeno je bilo i određenoga prožimanja u kulturnom smislu. Ipak, uglavnom zahvaljujući arheologiji, možemo dosta jasno razlikovati područja koja su bila naseljena stanovništvom keltskog porijekla od onih dijelova Panonije gdje su prevladavali stanovnici ilirsko-panonskog roda.

Uspoređujući arheološke tragove s podacima iz pisanih izvora možemo stoga pokušati etnički i kulturno identificirati određene populacije, barem one koje su bile brojnije i značajnije, poput keltskih Tauriska, Latobika te Skordiska ili pak ilirskih etnika u širem smislu te riječi poput Kolapijana, Oserijata, Andizeta ili Breuka. Prikaz protohistorijskih zajednica na tlu sjeverne Hrvatske ne treba međutim ograničiti samo na osnovne podatke i pretpostavke o rasprostiranju pojedinih skupina te na informacije koje o njima pružaju antički izvori. Iako nije riječ o sredozemnom priobalju koje je od davnina bilo u žiži interesa klasičnih civilizacija, panonsko područje i njegovi stanovnici nisu bili nepoznanica za Rimljane, barem tijekom kasnorepublikanskog razdoblja. O tome ne svjedoče samo pisani izvori, već i tragovi nedvojbenih trgovačkih i gospodarskih veza između Panonije i rimskih trgovaca. Legionari nisu bili prvi Rimljani koji su kročili u međuriječje Drave i Save, već su samo slijedili utabane tragove italskih trgovaca koji su se tuda kretali desetljećima prije Oktavijanova pohoda. Nema sumnje da su postojeće veze između Italije i panonskog prostora, prvenstveno gospodarskog karaktera, dijelom odredile i odnos autohtonih zajednica prema rimskim osvajačima.

Moramo pretpostaviti da Rimljani nisu svuda nailazili na otpor, te su s nekim zajednicama stvorili odnos koji se nije ograničavao na podjarmljivanje. Držanje pojedinih zajednica dobrim se dijelom temeljilo na odnosu njihovih elita prema Rimljanima, a u konačnici i prema rimskoj vlasti. Dok su neke zajednice bile ogorčeni protivnici i podanici preko volje, druge su s novim gospodarima Panonije gradile odnos koji se temeljio na pragmatičnoj suradnji i dobrovoljnom prihvaćanju novonastalih okolnosti.

Ograničeni vremenom nećemo moći vrlo detaljno predstaviti ovu problematiku, no nadamo se da će iznesena razmišljanja potaknuti zanimljivu i sadržajnu raspravu.

Dr. sc. Alka DOMIĆ KUNIĆ
Viši znanstveni suradnik
ODSJEK ZA ARHEOLOGIJU
HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI
Ante Kovačića 5
HR – 10000 Zagreb
adomic@hazu.hr

GRAVISSIMVM OMNIVM EXTERNORVM BELLORVM POST PVNICA – ODRAZ PANONSKO-
DALMATINSKOG USTANKA NA RASPOLOŽENJE I DOGAĐAJE U RIMU

Panonsko-dalmatinski ustanak ili batonski rat bio je među najvećim kušnjama Augustove vladavine. Svetonije ga je nazvao „najtežim od svih vanjskih ratova poslije punskih“. Iz toga se može iščitati koliko je taj događaj potresao javno mnijenje u Rimu. Panika koja je obuzela samoga princepsa ne razabire se samo iz svjedočanstva Veleja Paterkula, već i iz masovnog novačenja u Italiji te iz pretjerane koncentracije vojnih snaga u Iliriku. U strepnji dok je ustanak trajao pokazale su se i stanovite tenzije unutar princepsova doma, pa i na ratištu, između vrhovnoga vojskovođe Tiberija i zapovjednika nižega ranga. Suzbijanje ustanka imalo je trajne posljedice i na unutrašnji ustroj države i na njezine granice prema barbarskome svijetu.

Dr. sc. Hrvoje GRAČANIN
Docent
Odsjek za povijest
FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
hrvoje.gracanin@gmail.com

Bellum Batonianum i Bellum Liudewiticum:
DODIRNICE I RAZILAZNICE

Analiziraju se paralele između batonskog rata i rata protiv donjopanonskog kneza Ljudevita na temelju antičkih odnosno ranosrednjovjekovnih vrela. Naročita pozornost posvećuje se prikazima situacija i izrazima koje su autori zapisa rabili opisujući oba rata, kako bi se uočio povijesnospisateljski i ideološki obrazac te međuovisnost prikaza. Evidentiraju se i razlike koje su posljedica različitih historiografskih žanrova i ideoloških potreba. Napokon, uspoređuju se i praktične pojavnosti oba rata odnosno njihov tijek prema dostupnim vrelima.

Osnovicu za usporedbu čine navodi iz Godišnjaka Franačkog Kraljevstva (*Annales Regni Francorum*) i Života Ludovikova (*Vita Hludovici*) koji su sastavljeni u prvoj polovini 9. st. i najiscrpnija su vrela za ustanak donjopanonskog kneza Ljudevita, odnosno iz *Rimske povijesti (Historia Romana)* Veleja Paterkula i *Života cesarâ (De vita Caesarum)* Svetonija Trankvila (rano 1. i rano 2. st.), djela koja donose dragocjene podatke o ustanku Batonâ. Naročito se istražuje veza između franačkih vrela i Svetonijevih carskih životopisa, jer je povijesnospisateljska tradicija karolinške renesanse nadahnuće pronašla upravo u Svetonijevoj biografskoj povjesnici (valja se prisjetiti Einhardova *Života Karla Velikog*, osobito ako se na umu ima da se u starijoj historiografiji Einharda smatralo jednim od autora/redaktora Godišnjaka Franačkog Kraljevstva).

Dr. sc. Ivana ISKRA-JANOŠIĆ
Muzejski savjetnik u miru
GRADSKOGA MUZEJA VINKOVCI
Naslovni docent
SVEUČILIŠTA J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
Antuna Mihanovića 3
HR – 32100 Vinkovci
032-333-433
091-589-57-81

GOSPODARSKE PRILIKE U REGIJI NAKON RATA I ULOGA CIBALA

U dijelu današnje južne Slavonije i Srijema od starine su obitali Breuci i Kornakati, kasnije i Skordisci. Sjeverni, blago povišeni dio toga područja čine obronci Krndije i Dilja na zapadu i Fruške gore na istoku. Prema prema rijeci Savi na jugu zemljište se spušta u ravnicu, 2 m nižu od riječne obale i močvarnu praktično do spomenutih obronaka. Njezino su bogatstvo bile hrastove šume. Znatno su više lijeva obala Bosuta na širem području današnjih Vinkovaca i desna obala Dunava u Srijemu. Pritisak desnih pritoka, Vrbasa, Bosne i Drine, skreće korito Save prema sjeveru, oblikujući od Šamca do Županje jedanaest šljunčanih plicaka i osam meandara. Na najvećem meandru kod Županje glavni odljevni vodotok Save bio je Bosut. Važne su bile granična rijeka Dunav i Vuka koja je s Bosutom i Ervenicom u istočnom dijelu Cibala omogućila vodeni put Sava - Dunav.

Stalna naselja od neolitika su se mahom smještala na tzv. grede koje se uzdižu iz močvarne ravni. Zato su naselja Breuka bila raštrkana, a Rimljani su ih zatekli nepovezane zajedničkim interesom i neorganizirane. Saveznike su našli u Skordiscima koji su podvlastili stariju populaciju i utemeljili veća naselja na području Vinkovaca. Imena na spomenicima rimskoga doba ipak ukazuju na asimilaciju keltskog i panonskog stanovništva.

Romanizacija se osjetila već krajem 1. st. pr. Kr. Batonski rat je ovdje završio 8. g. porazom ustanika u Volcejskim močvarama između Vinkovaca i Vukovara. Podjelom Ilirika područje je pripalo Donjoj Panoniji. Vojska je izgradila putove i utvrde na granici u Sotinu (*Cornacum*) i Iloku (*Cuccium*). Uz ceste su nastala naselja koja povezuju i lokalni putovi: trgovišta, ruralna gospodarstva, stanice za odmor putnika i zamjenu konja. Položaj u mreži prometnica i na sjecištu glavnih putova između zapadnog i istočnog dijela Carstva uvjetovao je razvoj Cibala u administrativno, obrtničko i trgovačko središte. Otpremali su se domaći poljodjelski i zanatski proizvodi i sirovine (prvenstveno drvo koje se prevozilo reguliranim odljevnim tokom Spačva), a pristizali su uvozna roba i utjecaji iz obje polovice Carstva. Posljednjim istočnim vodotokom Studvom dovozile su se rude i sol iz Bosne. Sve je to omogućavalo znatan ekonomski prosperitet. Municipalni status naselje je steklo u pod Hadrijanom (117-138). Na rimskim zemljovidima nalaze se i *Ad Basantae* na području Županje i *Canssilena* koja bi se prema mnogobojnim površinskim nalazima mogla smjestiti u Orolik – Rajterovo brdo.

Ivan KNEZOVIĆ, prof.
Znanstveni novak
Centar za interdisciplinarno istraživanje stare povijesti
Zavod za hrvatsku povijest
Odsjek za povijest
FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
iknezovic@ffzg.hr

GEOGRAFSKE I STRATEŠKE ODREDNICE PANONSKOG DIJELA BATONSKOG RATA

Reljef središnje i istočne Slavonije sastoji se od tri različite cjeline. Najniži dijelovi pripadaju vlažnim aluvijalnim nizinama u porječju rijeke Save na jugu i Drave na sjeveru. Između njih je blago izdignut đakovački i vinkovački lesni ravnjak koji se na zapadu uzdiže u gore Dilja i Krndije.

Močvare i guste šume u nizinama uz Savu i odljevne tokove Biđa, Berave i Bosuta na matičnom breučkom području u južnom dijelu Slavonije pružale su za ustaničku vojsku odličan strateški položaj i zaklon pred brojnom, dobro opremljenom i izvježbanom rimskom vojskom. Slične uvjete je na sjeveru pružao teren uz Dravu i Vuku. Iz zaklona oba šumovita i močvarna područja ustanici su efektivno prekinuli komunikaciju između zapada i istoka Carstva, vješto izbjegavajući sukob na otvorenom prostoru lesnog ravnjaka gdje bi do izražaja došla rimska vojna vještina. Veći vojni sukobi odvijali su se na terenu kakav je sasvim odgovarao pobunjenicima, i to na prostoru sjeverne Slavonije uz Dravu i Vuku, što govori da je ovdje bilo jedno od žarišta ustanka. Neki prostorni i arheološki pokazatelji upućuju na moguće točnije lokacije pojedinih bitaka.

Zbog strateške terenske prednosti ustanici u današnjoj Slavoniji zapravo nigdje i nisu doživjeli potpuni poraz. Slom ustanka u Panoniji nije bio posljedica odlučujućeg vojnog poraza pobunjenika, već opće iscrpljenosti ratom, rimskim pustošenjima i pljačkom te bolestima, što je dovelo do izlaska breučkog Batona iz ustanka.

Dr. sc. Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ
Redoviti profesor
Katedra za staru povijest
Odsjek za povijest
FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
bkm@ffzg.hr

POVIJESNI PODACI U ŠKARAMA FILOLOŠKE KRITIKE: PRIMJER VELEJA PATERKULA

Panonsko-dalmatinski ustanak potresao je suvremenike i ostavio trag u sačuvanim dijelovima povijesnih spisa Veleja Paterkula, Svetonija i Diona Kasija. Događaji u kojima su sudjelovali August i Tiberije privlačili su pozornost čitatelja i istraživača. Domišljanja i tumačenja daleko su nadišla krhku izvornu podlogu. Rukopis *Rimske povijesti* Veleja Paterkula i njegovo današnje stanje savršen su za to pokazatelj. Jedini rukopis po kojemu je djelo poznato od 1515. godine nestao je kad se priređivalo prvo izdanje (1520). Filolog koji je identificirao pisca i djelo ocijenio ih je kao drugorazredne. Presuda se teško ublažuje. Nova izdanja priređuju se prema jednome prijepisu iz 1516. godine i prema starijim izdanjima. U njima su generacije filologa 'popravljale' Paterkulov tekst. Pregledamo li u kritičkom aparatu starijih izdanja varijante koje su stručnjaci odbacili, ali i savjesno pobilježili, podaci Veleja Paterkula o Iliriku, Delmaciji i Panoniji, a posebno o panonsko-dalmatinskom ustanku, izgledat će drugačije no što smo navikli.

AGRON – GROM I BATON – BAT SLAVNI PRECI UČENIH POVJESNIČARA

Autori ranonovovjekovnih hrvatskih povijesnih djela na latinskome jeziku kreirali su vlastitu vezu s antičkom baštinom zavičaja. Panonsko-dalmatinski rat bio je za to prikladan sadržaj. Već 1601. g. Mavro ORBINI je u *Il Regno de gli Slavi* opširno prepričao Paterkula i temeljito iscrpao Diona Kasija, formulirajući temeljne ideološke i metodološke paradigme: vođe panonsko-dalmatinskog ustanka broje se među slavne pretke piščeva naroda, a njihova se etnička pripadnost iskazuje bez ikakve osjetljivosti za kronološki, etnički i civilizacijski pomak. Latinski jezik pružio je oruđe za dijakrono jednačenje. Etnonim *Dalmata* rijetko se koristio za 'Delmat', često za 'Dalmatinac', a to se posve rijetko podudaralo sa značenjem kod staroga pisca. Etnonim 'Ilir' postao je učenim nazivom za Hrvata, pa za Slavena. Imena likova iz ilirske povijesti tumačila su se hrvatskim riječima. Kulminaciju ove historiografske linije zatičemo na kraju 18. st. kod M. P. KATANČIĆA, koji je ime Baton jednačio s riječju 'ban', dokazujući istovjetnost jezika suvremenih Panonaca i njihovih davnih predaka.

Dr. sc. Robert MATIJAŠIĆ
Redoviti profesor
SVEUČILIŠTE "JURJA DOBRILE"
Preradovićeva 1/1
HR – 52100 Pula
robert.matijasic@unipu.hr

„MNOGE BITKE BIŠE, MNOGE PORAZE PRETRPIŠE, ALI JOŠ VIŠE KRVI ONI PROLIŠE“:
TADIJA SMIČIKLAS I FERDO ŠIŠIĆ O BATONSKOM USTANKU

Tadija SMIČIKLAS (1843 - 1914) i Ferdo ŠIŠIĆ (1869 –1940) posvetili su batonskom ustanku primjeren prostor u *Poviesti hrvatskoj (Dio prvi, od najstarijih vremena do godine 1526)*, Zagreb 1882 (str. 38 - 42) i u *Povijesti Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925 (str. 97 - 102). U kratke preglede povijesnog toka prije doseljenja Hrvata korektno su unijeli saznanja o tim događajima prema historiografskim dosezima svojega doba, temeljeći se prvenstveno na Veleju Paterkulu i Kasiju Dionu, Šišić izričito, a Smičiklas bez uobičajenih referencija.

Uzroke ustanku SMIČIKLAS vidi u rimskom imperijalizmu, kojega – naravno – ne naziva tako. „Rimljani su krvoločni silnici, koji satiru slobodu naroda, dakle samo da mogu svoju vlast razširiti“ (38); „Kako su to primili Illyri, na to liepo odgovara njihov vodja Bato, kada reče Tiberiju: Vi ste nam poslali vuke, a ne pse i pastire, da čuvaju stada vaša“ (38). I zatim na kraju opisa događaja od 6. do 9. godine pesimistički zaključuje: „Više boja sa Illyri neima, umrla je za dugo u ovih zemljah neugasiva, kako se činilo, želja za slobodom“ (42).

Četrdesetak godina kasnije Šišić slično sudi o uzrocima i posljedicama: „Rimski narod nije nikad bio sebičniji nego tada, u doba njegova svjetskog gospodstva: izvan Rima nema slobode ni čovjeka, nitko nije od njega ništa dobivao, a davati je morao sve“ (96). Posljedice ustanka definira izrazito drugačije: „Konačno pokorenje ilirsko-keltskih plemena po svojim je posljedicama jedan od najkrupnijih događaja u prošlosti današnjih hrvatskih i srpskih zemalja. Proširenje rimske kulture s novim idejama na polju uprave, sudovanja, poreza, civilizacije i rata ... gotovo općena romanizacija ...sve su to bili događaji od snažna utjecaja još i na docniji život Hrvata i Srba davši im određen pravac na vijekove. Stoga je vrijeme rimskog vladanja u našim današnjim zemljama od velika značaja i po naš glavni zadatak“ (103 - 104).

Razlika između dvojice velikih hrvatskih povjesničara jasno zrcali različiti stupanj razvitka historiografije, različito doba i povijesnopolitičke okolnosti u kojima su prikazivali panonsko-dalmatinski ustanak, no zajedničko im je gledanje na staru povijest kao na sastavni dio valjanoga pregleda nacionalne povijesti.

Dr. sc. Salmedin MESIHOVIĆ
Docent
Odsjek za historiju
FILOZOFSKI FAKULTET
UNIVERZITET U SARAJEVU
Franje Račkog 1
BiH – 71000 Sarajevo
salmedin10@hotmail.com
salmedin@yahoo.co.uk

DEZITIJATSKO PODRUČJE, POLITIČKA ORGANIZACIJA, BATON I CILJEVI USTANKA

Dezitijatska politija konstituirala se unutar domicilnih zajednica Gornje Bosne. Vjerojatno se konačno oblikovala početkom mlađeg željeznog doba, dolaskom Kelta na kraju 4. i početku 3. st. pr. n. e. Velika ratnička grobnica iz Vratnice kod Visokog, prestanak autohtone glasinačke kulture, slom autarijatske politije i seoba autarijatskih zajednica su sigurno posljedica burnih zbivanja vezanih uz dolazak Kelta.

Osovina dezitijatskog teritorija je bio gornji tok rijeke Bosne, i moguće tok rijeke Lašve. Južna je granica Bjelašnički masiv preko kojega se veza sa sjevernom Hercegovinom održavala kao i danas, prijevojem Ivan kojim se ulazilo u Gornju Bosnu. Dezitijatsko područje se na istoku pružalo do romanijske planinske oblasti, ne ulazeći u porječje Prače. Na sjeveru je granica vjerojatno išla sve do rijeke Krivaje, odnosno do breučkog područja, te prema Vlašiću koji je Dezitijate odvajao od Mezeja. Na zapadu su planinski masivi Vranice i Bitovnje bili zemljopisna granica prema Skopljanskoj udolini i ramskom području. Unutar tih međa je do danas evidentirano oko 90 gradinskih naselja. Neka su znatnih dimenzija:

1. Potkraj kod Travnika sa 180 X 100 m (lašvansko porječje)
2. Gladnik kod Travnika sa 130 X 100 m (lašvansko porječje)
3. Krstac u Zbilju kod Visokog 200 X 40 m (Gornja Bosna)
4. Gradac u Mokronogama kod Visokog 300 X 100 (Gornja Bosna)
5. Oštrik u Kuliješuu kod Kiseljaka. S branjenim prostorom veličine cca 500 X 200 m, i s više koncentričnih bedema najveći je poznati gradinski plato u Gornjoj Bosni, lašvanskom porječju i Skopljanskoj udolini i među najvećim gradinskim naseljima u Bosni. Na vrlo je važnom položaju između današnjeg Kiseljaka i Hadžića, pruža se od lepeničkog porječja sa zapada prema sarajevskom području. Nažalost, skoro je neispitan i takav će zbog minskog polja ostati još dugo.
6. Gradac, Višnjica, Kiseljak, znatnija gradina, zaravnjeni plato od nekoliko hektara
7. Potrebno je istaći i bitni nasebinski kompleks Zlatište - Debelo Brdo - Soukbunar, Sarajevo - Centar, jedini nešto bolje istražen.

Nažalost, istraživanje gradinskih naselja u Gornjoj Bosni i lašvanskom porječju svodilo se uglavnom na rekognosciranje i manja sondiranja. Ipak bi se i na osnovi materijala iz ovih skromnih istraživanja za određeni broj gradinskih naselja moglo sa većom sigurnošću tvrditi da su bila nastanjena i u mlađem željeznom dobu (znači da su sigurno pripadala dezitijatskoj politiji) i u antici, tj. da postoji neka vrsta nasebinskog kontinuiteta među dvama razdobljima koja dijeli veliki ilirski ustanak, odnosno da se na nekim gradinama živjelo i tijekom rata. To su

1. Gradac, Hadžići	11. Veliki Gradac, Ramadanovci - Goduša, Visoko
2. Velika Gradina, Zenik, Ilidža	12. Crkvina, Podastinje, Kiseljak
3. Grad Svrake, Vogošća	13. Visoki, Grad Visoko
4. Gradac (Ilinjača), Gornji Kotorac, Ilidža	14. Gradac, Mokronoge - Gunjače, Visoko
5. Debelo Brdo, Sarajevo - Centar	15. Gradac, Podgora, Breza
6. Gradac Hodidjed, Sarajevo-Stari Grad	16. Gradina, Dabravine, Vareš
7. Gradina, Gradina, Pale	17. Gradina, Brežani, Kakanj
8. Zvonigrad, Božići, Fojnica	18. Bobovac, Dragovići - Mijakovići, Vareš
9. Gradac, Višnjica, Kiseljak	19. Gradina (Gradac) Karaula, Kakanj
10. Gradac, Homolj, Kiseljak	

Možda se bar na neke od njih odnose riječi Veleja Paterkula *situ locorum ac montium ... paene inexpugnabiles* povodom žilavog dezitijatskog otpora u zadnjoj fazi ustanka. Sa solinskog natpisa koji je namjesnik Publije Kornelije Dolabela dao uklesati da zabilježi izgradnju cestovne mreže znamo za dezitijatski kastel čije ime počinje s HE. (*Hedum?*). Nesumnjivo gradinsko naselje bilo je krajnja točka ceste koja je iz Salone vodila važnom saobraćajnom rutom koja se sigurno koristila i u prapovijesti. Rimska cesta kasnije je produžena prema Domaviji (zona Argentarije) i Sirmiju. 'Dezidijatski kastel' morao je biti komunikacijsko čvorište i vjerojatno je postojao i u vrijeme ustanka. Tražiti bi ga možda trebalo na sarajevskom području, u višemilenijskom naseobinskom kompleksu na Soukbunar, Debelom Brdu i Zlatištu. Taborište novaka koji su se pobunili u proljeće 6. god. n. e. moralo se nalaziti na nekom saobraćajnom čvorištu poput Dezidijatskog kastela, odakle se moglo krenuti prema panonskom bazenu.

Dezitijatska politija se prvi put suočila sa rimskim oružanim snagama kad je početkom 33. god. p. n. e. Oktavijanova kampanja konačno uspjela slomiti otpor Delmata i tako omogućiti rimski prodor u kontinentalnu unutrašnjost Zapadnog Balkana. U rimskoj provinciji Ilirik dezitijatska politija dobila je status peregrinske *civitas* s unutaršnjom autonomijom i autohtonim političkim institucijama. Uklopljena je u rimski državni i provincijski sistem i podvrgnuta njegovim pravilima, što je podrazumijevalo nove obaveze. Za kontinentalne iliričke domorodačke zajednice radikalni ulazak u razvijeni robno-novčani sustav sa fiskalnim obavezama bio je nesnosno breme. Naglo i vidljivo gospodarsko osiromašenje domorodačkih zajednica nije uvjetovao samo „skupi novac“ potreban da se plate nameti, nego i čitav niz drugih razloga: oduzimanje plodnih zemljišta, eksploatacija rudnog bogatstva, nelojalna konkurencija stranih trgovaca, socijalno raslojavanje, moguće i korupcija provincijskih činovnika i sl. Rimska ofenziva na Markomaniju i novačenje domorodaca da bi ih se poslalo na prekodunavska ratišta pružili su povod, a okupljanje novaka priliku da nezadovoljni domoroci istupe zajedno. Tome je, sudeći po Kasiju Dionu, doprinio Baton Dezitijatski. Radi njegova djelovanja, zemljopisne pozicije Gornje Bosne, te pravaca i brzine napredovanja prvotne skupine ustanika - pobunjenih novaka, moglo bi se pretpostaviti da je logor gdje su se okupljali bio upravo na dezitijatskom području. Dezitijatski vojni kontigent sigurno je imao velik udio u ustaničkim snagama i vjerojatno je bio njihova okosnica, a dezitijatski je dužnosnik bio i vrhovni vojvoda ustanka. Matično je područje Dezitijata od proljeća 6. do ljeta 9. god. n. e. bilo u dubokoj pozadini ustaničkog „oslobođenog“ teritorija, pa se može pretpostaviti da su se dezitijatske jedinice pod izravnim zapovjedništvom Batona Dezitijatskog kretale kamo je bilo najpotrebnije: na samom početku rata u napad na Salonu, zatim u bitku s XX. legijom pod Valerijem Mesalinom, u panonski bazen pri povezivanju s drugim središtem ustanka na breučkom teritoriju, na planinu Almo, u bitku u Vulkajskim močvarama.

Otpadništvo i predaja Batona Breučkog izazvali su reakciju Batona Dezitijatskog. Da bi sačuvao savez i održao ustanak, prodro je na panonsko područje upravo sa mobilnim

kontingentom ustaničkih snaga, postavio zasjedu i porazio Batona Breučkog, zatražio i postigao da mu ga lokalna zajednica izruči. Sazvao je skupštinu vojnika i prepustio joj da sudi njegovom nekadašnjem kolegi u vrhovnom zapovjedništvu. Odredila je smrtnu kaznu. Valja zaključiti da je političko uređenje dezitijatske politije bilo bazirano na suverenoj moći vojničke/narodne skupštine.

Djelovanje Batona Dezitijatskog u panonskom bazenu u ljeto i jesen 8. god. n. e., način suđenja i presuda Batonu Breučkom otvaraju i pitanje je li općeuستانیčki savez bio samo vojni i *ad hoc*, ili je imao i karakter političke veze koja bi bila nadređena svojim članicama. Prema cjelokupnom ponašanju Batona Dezitijatskog moglo bi se s velikim stupnjem vjerojatnoće pretpostaviti da je postojala određena vizija trajnije i složenije političke povezanosti. On nije samo vojni nego i politički lider. Zapovijeda na skoro svim bojišnim linijama, a veliki ilirski ustanak oficijelno završava njegovom predajom.

Dezitijati su prilično stradali, i to posebice u zadnjim fazama rata. Ljudski gubici su moguće iznosili i do dvije trećine. Zajedno s materijalnim štetama konačno su prekinuli kontinuitet života u gradinskim naseljima. Prema Veleju Paterkulu, Pirusti i Dezitijati bili su pokoreni tek kad su skoro istrijebljeni. Međutim, Plinije Stariji (III, 143) u popisu peregrinskih *civitates* u naronskom konventu i natpis *ILJug III, 1582* iz Crkvine kod Breze gdje se spominje dezitijatski princeps jasno bilježe prežetak dezitijatske *civitas* i poslije ustanka. Imena na natpisima iz Gornje Bosne dopuštaju zaključak da je nakon završetka političko – pravne romanizacije većina građana s rimskim ili italjskim pravom na tome područja bila dezitijatskog porijekla.

Dr. sc. Boris OLUJIĆ
Izvanredni profesor
Odsjek za povijest
FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
bolujic@ffzg.hr

JAPODI I *BELLUM BATONIANUM*

Etničko ime Japoda ne spominje se izrijeком u vrelima koja govore o batonskom ratu. O problemu njihovog eventualnog sudjelovanja u ustanku danas u literaturi postoje različita mišljenja. Ovim priopćenjem ne dovodim samo u međusobnu vezu današnje stanje predmetnih i pisanih izvora s do sada iznesenim interpretacijama, već je naglasak i na otvaranju nekih novih pitanja. Jedno nameće već i sam geostrateški položaj prostora koji pripisujemo Japodima. Radi se prije svega o Lici, Velebitskom podgorju, Pounju te Ogulinsko-plašćanskoj udolini (ili sjeveroistočnom podkapelskom prostoru). Jesu li Rimljani uspjeli do kraja umiriti ratovima opustošenu i poraženu Japodiju nad kojom je Oktavijan slavio trijumf 29. godine prije Krista (*Cass. Dio* 51, 21, 5)? Čak i ako jesu, uloga je ovog nedavno osvojenog prostora morala biti važna. Naravno, pri tome ne mislim samo na kopnene puteve iz smjera Apeninskog poluotoka (Akvileje) već i na poveznju ulogu ovog prostora u komunikaciji priobalja i unutrašnjosti u prethodnim razdobljima. Drugo otvoreno istraživačko pitanje na kojemu se u posljednje vrijeme radi jest kada je zapravo počela intenzivna gradnja prometnica u novoosvojenim područjima. Razumijevanje prometne infrastrukture provincije u nastajanju pomoći će naravno i razumijevanju konteksta događanja batonskog rata od 6. do 9. godine poslije Krista. Ono će, nadam se, pomoći i u pokušajima rekonstrukcije cjeline kulturnog krajolika ovog dijela provincije Dalmacije na prijelazu tisućljeća.

Darko PERIŠA
stručni suradnik – istraživač
Odsjek za arheologiju
FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
darko.perisa@zg.t-com.hr

POSLJEDNJA DELMATSKA UPORIŠTA U BATONSKOM USTANKU

Novija arheološka rekognosciranja pokazala su da samo gradina između Postinja Gornjeg i Postinja Donjeg kod Muća položajem, veličinom, kompleksnošću i jačinom odgovara opisu Andetrija u djelu Diona Kasija. Smještena je na dobro utvrđenoj i teško pristupačnoj izduženoj stjenovitoj visoravni između dvaju dubokih klanaca kroz koje protječu dvije rječice (Vrba sa sjeverne i Suvača s južne strane). Na sjevernoj su strani duboke vododerine. Gradina se sastoji od dvaju glavnih dijelova odvojenih blagim sedlom. Na jednome je bilo naselje, a na drugome snažna utvrda zaštićena kamenim bedemima.

Gradina kod Puljana na drniškom području odgovara legendarnoj Ardubi, uporištu kamo su se poslije pada Andetrija sklonili izbjegli branitelji. Smještena je na rubu stjenovitog grebena koji je sa svih strana opkoljen dubokim kanjonom. Kroz njega protječe rijeka Krka, osim na jugoistočnoj strani gdje je izgrađen vrlo snažan kameni bedem. Bedem je opasivao organizirano naselje, o čemu svjedoče konture nekadašnjih ulica i vidljivi temelji kuća. Takav smještaj Ardube potvrđuje i blizina delmatskog Andetrija, odakle se dio branitelja povukao i sklonio u Ardubu. Svjedočanstvo rimske opsade su dugački opsadni kameni bedem koji presijeca zaravan ispod gradine, odnosno blokira izlazak iz nje, i ostaci tri logora na suprotnoj obali Krke. Poslije završetka bitke i sloma batonskog ustanka na njihovu je položaju izgrađen trajni rimski legijski logor koji je dobio ime Burnum.

Dr. sc. Hrvoje POTREBICA
Docent
Odsjek za arheologiju
FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
hrvoje.potrebica@zg.t-com.hr

NEKI ASPEKTI IDENTITETA BRONČANODOBNIH I ŽELJEZNOBNIH ZAJEDNICA NA PROSTORU JUŽNE PANONIJE

U arheologiji povijesnih razdoblja često se susrećemo s pitanjima definiranja identiteta zajednica koje su predmet našeg istraživanja. Iako je najlakša i najčešća praksa preuzimanje definicije tih zajednica iz pisanih povijesnih izvora (postoje li), pokazalo se da su ti problemi daleko složeniji. To pogotovo dolazi do izražaja kada je riječ o zajednicama koje nisu autori povijesnih izvora. Razina primjenjivosti podataka iz takvih izvora o njima na definiranje njihova identiteta ovisi o čitavom nizu različitih čimbenika. Poseban problem čine povratne definicije identiteta, odnosno etnika, koje situaciju iz povijesnih izvora prenose na razdoblja koja u manjoj ili većoj mjeri prethode vremenu opisanom u tim izvorima. Ovo priopćenje ukazat će na kompleksnost identiteta prapovijesnih zajednica, koristeći se primjerom arheološke slike prostora južne Panonije u kasnom brončanom i starijem željeznom dobu.

Mr. sc. Ivan RADMAN LIVAJA
Viši kustos
ARHEOLOŠKI MUZEJ
Trg Nikole Šubića Zrinjskog 19
HR – 10000 Zagreb
iradman@amz.hr

Dr. sc. Marko DIZDAR
Znanstveni suradnik
INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
Ulica Divka Budaka 1D
HR – 10000 Zagreb
marko.dizdar@iarh.hr

ARHEOLOŠKI TRAGOVIM RIMSKIH OSVAJANJA JUŽNE PANONIJE – PANONSKI RAT I BATONOV USTANAK

*Sed nuntiata Illyrici defectione
transiit ad curam novi belli, quod
gravissimum omnium externorum
bellorum post Punica, per quindecim
legiones paremque auxiliorum
copiam triennio gessit in magnis
omnium rerum difficultatibus
summaque frugum inopia (Svet. Tib.
16)*

Svetonije nije ostavio puno informacija o ustanku dvojice Batona, no i sama gornja rečenica jasno odražava kako su Rimljani doživjeli taj rat. Iako ustanici zasigurno snagom i vojnim umijećem nisu bili ni blizu vojsci koju je vodio Hanibal, stanovnicima Italije se prvi put nakon dva stoljeća činilo da su se sukobili s neprijateljem koji je dovoljno moćan da porazi rimske legije i krene na sam Rim. Upravo je zbog toga Svetonijeva usporedba sasvim adekvatna i razumljiva.

Ozbiljnost prijetnje nije jedino što je zajedničko punskim ratovima i panonskom ustanku. Isto se, nažalost, mora primijetiti i za nedostatak značajnijih arheoloških tragova. Kao arheolozi moramo konstatirati da događaji u Iliriku od 6. do 9. godine ne mogu biti potvrđeni značajnijom količinom arheoloških nalaza. Sve do nedavno u Panoniji i nije bilo istraživanih lokaliteta koji su se mogli sa sigurnošću dovesti u vezu s boravkom i djelovanjem rimske vojske tijekom Augustove vladavine. Srećom, otkriće vojnog logora u Obrežju na slovensko-hrvatskoj granici promijenilo je to stanje te se treba nadati da će slična otkrića uslijediti u nekoj skoroj budućnosti.

Postoji također i određen broj slučajnih nalaza za koje se može pretpostaviti veza s ratnim djelovanjima od 6. do 9. godine, no ne može ju se pouzdano dokazati. Mahom je riječ o dijelovima vojne opreme koji se mogu povezati s kretanjima rimskih trupa. Ti se nalazi rasprostiru duž Save od Podsuseda do Slavenskog Broda, neki potječu iz Kupe kod Siska, a jedan od značajnijih je svakako ostava novca pronađena na nepoznatom mjestu između Valpova i Osijeka. Broj nalaza u biti nije zanemariv, no njihova interpretacija zahtijeva veliki oprez. Sve u svemu, moramo priznati da ne raspolažemo značajnijim brojem arheoloških tragova panonskog ustanka, posebice ako ih usporedimo s onima koji su u Njemačkoj

sakupljeni za isto razdoblje. To se stanje može promijeniti samo povećanim opsegom istraživanja. Temeljito rekognosciranje određenih područja bi tako primjerice moglo omogućiti otkrivanje rimskih logora. Kako niti jedno kasnoželjeznodobno naselje u sjevernoj Hrvatskoj nije sustavno istraženo suvremenim arheološkim metodama iskopavanja, jasno je da nijedan sloj koji bi mogao upućivati na ratna razaranja nije ni mogao biti otkriven. Kad bi se pokrenula značajnija istraživanja, moglo bi se pokušati definirati kada su ta naselja prestala postojati i pod kakvim okolnostima. Naime, rimske kaznene ekspedicije koje izvori spominju u 7. i 8. godini su jamačno morale ostaviti neke tragove koji se mogu arheološki identificirati. Nedavno je pokrenut i projekt rekognosciranja vodenih tokova u Sjevernoj Hrvatskoj, te treba očekivati da će, među ostalima, temeljito biti pretražena mjesta gdje su pronađeni i dijelovi rimske vojne opreme iz augustovskog razdoblja. Stoga nije isključeno da će se pojaviti vrijedna otkrića u mjestima poput Rugvice ili Klakara. Trenutno stanje istraženosti je nedvojbeno nezadovoljavajuće, no to treba poticati budući istraživački rad. Mogućnosti su brojne, a ovaj skup bi, nadamo se, mogao biti početni korak u tom smjeru.

Daniel RAFAELIĆ, prof.
Filmski arhivist
HRVATSKA KINOTEKA
HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV
Savska 131
HR – 10000 Zagreb
glembajevi@yahoo.com

BELLVM BATONIANUM i talijanski b-spektakl *ALL'OMBRA DELLE AQUILE* Ferdinanda Baldija (1966.)

Točno u sumrak filmskih povijesnih spektakala, talijanski redatelj Ferdinando Baldi je u dva filma uvijekovječio dva znamenita trenutka rimske povijesti iz 9. g. kršč. ere. Za oba se filma koristio uslugama filmskih studija u drugoj Jugoslaviji, a ekipa je uključivala Amerikance, Nijemce, Talijane i domaće glumce. Propast rimskih legija u Teutoburškoj šumi podloga je filma *Masakr u Crnoj šumi (Il masacro nella foresta nera)* koji je snimljen 1967. godine, a imao je više uspjeha. Nama je zanimljiviji godinu dana raniji film *U sjeni orlova (All'ombra delle aquile)*. Jedini je to film ikad snimljen na temu batonskog ustanka, i to takoreći ondje gdje se ustanak doista dogodio. No, kao i većina filmova, ni ovaj ne slijedi povijesne i arheološke smjernice. Baton je odbojan, primitivan i osvetoljubiv čovjek – pravi filmski negativac. Rimskoga vojskovođu Marka Ventidija prate sve karakteristike pozitivnoga junaka. Fabula se donekle oslanja na poznata izvješća Veleja Paterkula i Diona Kasija, ali je obogaćena ljubavnom pričom i galerijom sporednih likova različitih karaktera. Film je stoga zahvalan predmet analize iz više aspekata.

ALL'OMBRA DELLE AQUILE (U SJENI ORLOVA) - pr. Debora film (IT), Avala film (SFRJ), 1966. - sc. Nino MILANO, Ferdinando BALDI – r. Ferdy BALDWIN (= Ferdinando BALDI) – k. Lucky SATSON – gl. Carlo SAVINA – mt. Otello COLANGELI – ul. Cameron MITCHELL (Marko Ventidije), Dieter EPPLER (Baton), Alex GAVIN (= Vladimir MEDAR, panonski poglavar Magdo), Beba LONČAR (kći mu Helena), Gabriella PALLOTTA (prokonzulova kći Julija), Paul WINDSOR (= Pavle VUIŠIĆ, prokonzul Mesala), Stole ARANĐELOVIĆ – 35 mm, boja – 2566 m (94 min.) – dugometražni igrani.

Ante RENDIĆ-MIOČEVIĆ, prof.
Muzejski savjetnik
ARHEOLOŠKI MUZEJ
Trg Nikole Šubića Zrinjskog 19
HR – 10000 Zagreb
arendic@amz.hr

BRONČANE APLIKE PRSNOG REMENJA S KONJANIČKOG KIPA IZ STARIGRADA

Na mjestu njemačkoga grada Halterna bio je vojni logor iz kojega su legije pod Varovim zapovjedništvom 9. g. p. Kr. pošle ususret fatalnom sukobu s germanskim jedinicama u Teutoburškoj šumi. U sklopu obilježavanja 2000 godina od bitke koja je bitno utjecala na kasnije odnose Rimljana i Germana, u Halternu je nedavno postavljena izložba *Imperium* na kojoj je izloženo i nekoliko brončanih aplika. One prikazuju pet, odnosno šest likova. Tri su predstavnici pobjedničke rimske vojske, a tri poraženi barbari. To je prizor trijumfa u kojemu je središnje mjesto zauzimao zapovjednik, možda vojni legat ili čak i car, na konju, kao trijumfator, s paludamentom koji mu vijori za leđima, dok dvije preostale figurice prikazuju nositelja oružja (*armiger*) koji opslužuje zapovjednika i nosača legijskog orla (*aquilifer*). Jedan poraženi barbarin leži na podu, drugi bježi, a treći, koji, čini se, pripada istoj kompoziciji, možda je njihov zapovjednik koji bježi na konju. Aplike potječu iz kladijevskog vremena, iz Starigrada, a od osamdesetih godina 19. st. nalaze se u bečkom Muzeju lijepih umjetnosti (Kunsthistorisches Museum). Premda su publicirane u nekoliko navrata, u nas su razmjerno slabo poznate. Najčešće se tumače kao mogući prikaz poraženih Gala. Čini se, međutim, da bi se kompozicija zbog podrijetla aplika i vremena kad su načinjene mogla prije dovesti u vezu s događajima 9. g. u okviru panonsko-dalmatinskog ustanka.

Edin ŠAKOVIĆ, prof.
Odsjek za historiju
FILOZOFSKI FAKULTET
UNIVERZITET U TUZLI
Gornji Čiriš 3
BiH – 75320 Gračanica
edin.sakovic@mail.com

BREUCI U VRIJEME PANONSKO-DALMATINSKOG USTANKA

Breuci su među glavnim nosiocima panonsko-dalmatinskog ustanka 6.-9. godine n.e. Jedan od dvojice vrhovnih ustaničkih zapovjednika bio je Breuk, a težište ratnih operacija u prve dvije godine bilo je na teritoriju njih i njihovih susjeda. Tek kad su svladali breučko-panonsku komponentu ustanka i pacificirali prostor današnje Slavonije i sjeverne Bosne, Rimljani su ostvarili preduvjete da uspješno napadnu južnija planinska područja.

Etnički prostor Breuka može se okvirno odrediti prema literarnim izvorima (Strabon, Plinije Stariji, Ptolemej) kao i prema diplomama rimskih veterana breučkog porijekla. Protezao se s obje strane Save, od ušća Ukrene do utoka Drine. Sa istoka i sjevera su ga omeđivali dio dunavske obale i rijeka Vuka, a sa zapada planine srednje Slavonije. Južno od Save Breuci su kontrolirali Bosansku Posavinu i obronke Vučjaka, Trebave i Majevice - na tom je prostoru arheološki utvrđeno više lokaliteta koji se mogu povezati sa ovom etnijom. Strateško značenje breučkog područja bilo je znatno, jer se ono prostiralo između prirodnih prometnica koje su vodile dolinama rijeka Dunava, Drave, Save, Ukrene i Bosne. To je bila pretežno ravničarska oblast, razmjerno nepogodna za ratovanje i zbog nepristupačnih šuma i močvara.

Etnogeneza Breuka je nejasna. Do danas nije arheološki identificirana specifična kulturna grupa čiji bi se nosioci mogli povezati s ovim narodom. Na prostoru koji su na razmeđu era naseljavali Breuci još od kraja eneolitika su se prožimali različiti kulturni utjecaji. Tamošnje kulturne grupe starijeg željeznog doba genetski su vezane za kulturu polja sa žarama, uz jake utjecaje s ilirskog juga. Po dolasku Kelta u Panoniju razabire se potpuna latenizacija. Skoro je nemoguće izdvojiti arheološke nalaze koji bi se povezali s autohtonom etničkom komponentom i poslužili za rekonstrukciju njezine geneze i najranije povijesti. U osnovi, može se pretpostaviti da su u 3. i 2. st. p. n. e. Breuci bili pod vlašću Skordiska. Kasnije, njihovim slabljenjem i afirmiranjem autohtonih panonskih zajednica, Breuci se na povijesnoj pozornici pojavljuju kao jaka politička zajednica s respektabilnim vojnim potencijalom koji se pokazao i u panonskom ratu i u panonsko-dalmatinskom ustanku.

Dva ključna izvora koja govore o učešću Breuka u panonsko-dalmatinskom ustanku, Velej Paterkul i Dion Kasije, u mnogome se razlikuju. Velej Paterkul je prilično neodređen, on Breuke i ne spominje imenom, iako se iz konteksta može razumjeti kad opisuje događaje na njihovom području, ali ipak daje neke izuzetno važne detalje. Dion Kasije je konkretniji i izričito spominje Breuke. Arheološki lokaliteti koji bi se izravno povezali s razdobljem ustanka su više nego rijetki. U dosadašnjoj literaturi, svi navedeni glavni momenti breučkog učešća u ustanku prezentirani su prilično općenito, bez pokušaja da se ustanovi mjesto i uži prostor pojedinih događaja. Zahvaljujući arheološkim istraživanjima u posljednjih nekoliko desetljeća, topografija arheoloških nalazišta postaje koristan izvor koji obogaćuje saznanja koja nude literarni izvori, omogućavajući pouzdaniju prostornu kontekstualizaciju. Tokom ustaničke defanzive, značajnu ulogu su imala utvrđena naselja i uporišta, odnosno gradinska

naselja. Za gradine na kojima je život posvjedočen u predrimskom dobu (obično nalazima latenske keramike, rjeđe novca i drugih predmeta) može se pretpostaviti da su imale uloge u tim zbivanjima.

Dobar su primjer dva ključna događaja vezana za Breuke u Batonovom ustanku – predaja Batona Breučkog Rimljanima i njegovo kasnije zarobljavanje, osuda i pogubljenje od strane Dezitijata. Neki dosta bitni pokazatelji upućuju da se to dogodilo južno od Save. Arheološka slika tog prostora prilično je dobro poznata i prezentirana u *Arheološkom leksikonu BiH* (1988.). Prvi događaj može se prostorno približe odrediti u dolinu Bosne, kod Doboja ili pak Modriče, drugi na Sprečkog polje ili u dolinu Jale. Na sličan način, kombinacijom literarnih i arheoloških izvora, te uzimajući u obzir geografske i topografske osobine terena, moguće je u prostornom smislu jasnije odrediti i ostala zbivanja Batonovog ustanka, o kojima su svjedočanstva sačuvali antički pisci.

Pored uzroka za ustanak koji se u historiografiji obično navode, kod Breuka je značajnu ulogu imala i kolektivna trauma – sjećanje na *Bellum Pannonicum* i surove rimske represalije poput prodaje odraslih breučkih muškaraca u roblje. Što se tiče okolnosti izbijanja ustanka među Breucima, prednost treba dati navodima Diona Kasija. Po njemu su se Breuci digli na oružje kad su čuli da su se pobunili Dezitijati. Je li između ta dva događaja postojala veza u smislu dogovora ili zavjere – u ovom trenutku nije moguće odgovoriti. Ustanak je na historijsku scenu izbacio tri čelna lika, dvojicu Batona i Pinesa. Pines i jedan Baton pripadali su Breucima.

Breuci su krenuli na Sirmij, rimsko uporište koje je ugrožavalo breučku teritoriju, ali ga nisu uspjeli zauzeti zbog intervencije rimske vojske iz Mezije. Ustaničke snage su se potom ujedinile i zaposjele položaj *Mons Alma* gdje su poražene. No, ustanici su se okoristili početnom sporošću Rimljana, pridobivši druge etničke zajednice da im se pridruže, a zatim su prešli na gerilski način borbe, izbjegavajući frontalne sukobe. To je smanjilo vojne gubitke, ali je izazvalo pustošenja i stradanja civilnog stanovništva, karakteristična za antigerilsko ratovanje, od kojih će ustankom zahvaćena Panonija trpjeti i tokom naredne godine. Panonski ustanici s Breucima na čelu ipak su se još jednom, bez uspjeha, otvoreno suprotstavili Rimljanima, u bitci kod Volkejskih močvara, 7. god. n. e.

Rimska pustošenja ustaničkih teritorija su dovela do masovnih pojava gladi i epidemija (*Cass. Dio*, LV, 33, 1); posljedice su se ubrzo osjetile: po Veleju, "sva je Panonija tražila mir" (II, CXIV, 4). Baton Breučki se u ljeto 8. god. n. e. s vojskom sporazumno predao Rimljanima i zadobio vladarski položaj, izdavši Pinesa. Iz perspektive ostalih ustanika to je bila izdaja, a ni među Breucima Baton nije jednodušno prihvaćen. Stoga se pokušao osigurati obilazeći uporišta i uzimajući taoce od potčinjenih plemena (*Cass. Dio*, LV, 34, 5). Pri tome je uhvaćen, osuđen i pogubljen. Breuci su se ponovo uključili u ustanak, ali su konačno poraženi jednom rimskom intervencijom pri kojoj su se neki i bez borbe predavali (*Cass. Dio*, LV, 34, 6), već potpuno iznureni i iscrpljeni, bez snage i volje za dalji otpor.

Breuci su u prve dvije godine rata vjerojatno podnijeli najveće žrtve. Južni susjedi su im nesumnjivo vojno pomagali, ali su stradanja stanovništva i pustošenja na njihovom području bila najintenzivnija. Breučki vojskovođe su sa dosta umješnosti i vještine predvodili svoje odrede protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja, na dva fronta, do granica izdržljivoga. Breuci su učešće u ustanku platili golemim ljudskim i materijalnim gubicima. Nakon njihova poraza Rimljani su mogli napasti južnije etničke zajednice koje do tada, kako to Velej kaže (II, CXV, 2) nisu još ni osjetile strahote rata.

Inga VILOGORAC BRČIĆ, prof.
Znanstveni novak
Odsjek za povijest
FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTA U SPLITU
Ivana pl. Zajca bb
HR – 21000 Split
inga@ffst.hr

"ILIRIA PRIGNE ZATILAK SVOJ POD OHOLI JARAM TIBERIOV"
Viđenje Lj. Gaja i K. Swobode 1846. godine

U Zbrici rijetkosti Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu u Zagrebu, u ostavštini Ljudevita Gaja, čuva se njegov neobjavljeni rukopis *Dogodovština Ilirie Velike* ("Gaj, Ljudevit: Književna djelatnost", R-4701, br. 24). To je programatski napisana povijest Ilira, za koje je Gaj držao da su pripadali Južnim Slavenima. Rukopis je bio opremljen ilustracijama s povijesnim scenama i grbovima koje su izradili češki slikari K. Swoboda i L. Pexa. Peto su poglavlje djela, posvećeno panonsko-dalmatinskom ustanku, trebale pratiti dvije Swobodine ilustracije: reprodukcija poznate Augustove geme (*Gemma Augustea*) i prikaz pada Ardube, u kojoj je rimska vojska, pod Germanikovim vodstvom, svladala pobunjene Ilire. Likovni prikazi, poput pripadajućeg im teksta, ističu važnost panonsko-dalmatinskog ustanka te ponos i odvažnost ilirskoga naroda. Swobodine su ilustracije, k tomu, prvi primjeri historicističkog slikarstva u Hrvatskoj.

Dr. sc. Marin ZANINOVIĆ
Redoviti profesor u miru
Odsjeka za arheologiju
FILOZOFSKOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
Aleja pomoraca 5
HR – 10020 Zagreb

USTANAK BATONA I MI DANAS

Mogli bismo postaviti pitanje: čemu se sjećati nečega što se događalo prije dvije tisuće godina? Suvremeno historiografsko shvaćanje vidi nas kao nasljednike svega što se nekoć događalo u našoj zemlji, pa je naša dužnost sjetiti se posljednjih boraca za ilirsku slobodu, koji su svojim ustankom prodrmali rimsku državu. Svetonije Trankvil napisao je u životopisu cara Tiberija da je to bio "najgori rat što su ga (Rimljani) vodili nakon kartaških." Iliri iza brdskih lanaca na obali živjeli su svojim životom, a oni u Panoniji bili su dohvatljiviji.

Ustanak je izbio kada je Tiberije počeo novačiti Ilire za rat u Germaniji protiv Maroboda 6. poslije Krista. Glavna vrela za taj ustanak su povjesničari Velej Paterkul, koji je bio časnik u Tiberijevu stožeru, te njegov brat Magije, Tiberijev legat. Velej je, međutim, svoje djelo napisao tek 30. poslije Krista. Drugi važni auktor jest povjesničar Dion Kasije, koji je bio namjesnik Dalmacije i Panonije (224 - 228.), ali je svoju povijest pisao dva stoljeća nakon ustanka. U tim tekstovima stoga ima dosta razlika, a tome su posvećene i brojne rasprave.

Sukob je počeo 6. poslije Krista u zemlji Desitijata, negdje u dolini Bosne ili Vrbasa, a vodio ga je Baton Desitijat. Njima su se pridružili Breuci pod vodstvom svoga Batona. Ilirska opsada Salone i Sirmija nije imala uspjeha, pa se Baton Desitijat povukao u Panoniju. Ustanici su gerilski ratovali protiv Tiberija, koji je pustošio zemlju Breuka. Sljedeće godine, 7. poslije Krista, August je u Ilirik poslao novu vojsku pod zapovjedništvom Tiberijevog nećaka Germanika, koji je pobijedio Mezeje i opustošio im zemlju. Došlo je i do neodlučne bitke kod Volcejskih močvara (rijeka Vuka). Sljedeće godine vodili su se pregovori o miru, ali bez uspjeha. Rimljani su pobijedili na rijeci *Bathinus* (Bosna). Baton Breuk se predao i Rim mu je ostavio vlast nad Breucima. No, Baton Desitijat ga je uhvatio i dao ubiti, te je sam dalje vodio ustanak. Tiberije i Germanik su prodrli južno od Save i smirili zapadnu Bosnu rušeći i paleći naselja na svome putu. U proljeće 9. poslije Krista Tiberije je na čelu jakih trupa prodro među Desitijate i Piruste, a jedan od njegovih legata bio je Velejev brat Magije Celer Velejan. Baton se povukao u Andetrij (Muć kod Splita), ali se na kraju morao predati; Rimljani su mu poštedjeli život. Zadnji otpor ustanici su pružili kod Ardube. Tako je u ognju i krvi završila ilirska borba za slobodu.

Sve to znademo iz vrela, no što se arheoloških istraživanja tiče – tu smo na početku. Iako je poznato na stotine ilirskih gradina, tek predstoje istraživanja barem onih za koje znademo gdje su – takva je gradina, primjerice, Andetrij. Tek će ta istraživanja možda pružiti odgovore na brojna naša pitanja što ih ovaj veličanstveni ustanak još uvijek postavlja. Vi mladi, stoga, imate puno posla u vremenu koje dolazi. Batoni i njihovi borci to zaslužuju.